

Cumhuriyet Dönemi Çeviri Dergilerinde Çeviri Şiir ve Çeviri Eleştirisi

Poetry Translation and Translation Criticism in Translation Journals of the Republican Period

Semra Baturay Meral¹

Hasan Mesut Meral^{2*}

* Corresponding author

¹ Arş. Gör. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye
semraturay@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-2231-361X>

² Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye
hmeral@yildiz.edu.tr

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-4215-7378>

First received : 22.04.2023

Accepted : 22.05.2023

1

Acknowledgement:

Author(s) provides the following information:

1- Her iki araştırmacının katkısı eşittir.

2- Makalenin yazarları arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

3- Makalemizde etik kurulu izni alınmasını gerektiren bir durum yoktur. Dökümandan veriler elde edilmiştir. Etik kurul onayı gerektirmemektedir.

4- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

This article was checked by *Turnitin*. Similarity Index 08%

Citation:

Baturay-Meral, S. & Meral, H. M. (2023). Cumhuriyet dönemi çeviri dergilerinde çeviri şiir ve çeviri eleştirisi. *EDE Eğitim Dil ve Edebiyat Dergisi / EDE Education Language and Literature Journal*, (2), 1-16.

ÖZ

Bu makalede çeviriye dilbilimsel açıdan yaklaşmakta ve Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatında şiir çevirisinin farklı yönleri incelenmektedir. Makalenin amacı Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde çeviri hareketinin üç kilometre taşı olan Tercüme, Yazko Çeviri ve Metis Çeviri dergilerinde çeviri eleştirisi bağlamında şiir çevirisinin farklı yönlerini ortaya koymaktır. İncelemeye konu olan veri yayınlandıkları dönemde çeviri şiire büyük katkılar yapan Tercüme (1940-1966), Yazko Çeviri (1982-1984) ve Metis Çeviri (1989-1992) dergileri ve bu dergilerde yayınlanan çeviri şiirlerden oluşmaktadır. İncelenen dergilerden elde edilen bulgular, ilgili dönemin aydınlarının çeviri eleştirisi bağlamındaki görüşlerini dergiler aracılığı ile ortaya koyduklarını, şiir çevirisine özel bir önem verdiklerini ve şiir çevirisinde kullanılan dilin ayrı bir göstergebilimsel düzenek gerektirdiğini göstermektedir. İlgili dönemde çeviri eleştirisi konusundaki tartışmaların ana eksenini kaynak metin-erek metin oryantasyonu, çevirini niteliği ve çeviride kullanılacak dil farklılaşması oluşturmaktadır. Dönemin çeviri eleştirisi anlayışının çeviriyi bir süreç olarak değil de çeviri metni bir ürün olarak değerlendirmesi nedeniyle alanyazına katkıları sınırlı düzeyde kalmıştır.

Anahtar Kelimeler

Dilbilim, çeviribilim, çeviri eleştirisi, şiir çevirisi, Tercüme, Yazko Çeviri, Metis Çeviri.

ABSTRACT

With a linguistic point of view, this article investigates the various aspects of poetry translation in Turkish Literature within the Republican Period. Our aim is to discuss the various manifestations of poetry translation in terms of the translation criticism and our discussion is based on the data taken from the three journals of translation published in the Republican era: Tercüme (1940-1966), Yazko Çeviri (1982-1984) and Metis Çeviri (1989-1992). Our findings indicate that literary clerk put a great emphasis on the poetry translation and express their views on translation via these journals. Accordingly, the poetry translation requires a distinct semiotic mechanism in order to transfer the linguistic material which is a combination of semantic, pragmatic, stylistic and rhetoric features from the source text into the target text. Our findings also show that the main point of discussion in the journals in terms of translation criticism is the (lack of) equivalence between the source text and target text, the specific linguistic devices to be used in the translation and the translation of stylistic features. It is evident from the discussions that the translation criticism in this period has limited contribution to the field due to fact that it approaches to the translation not as a linguistic process but an end product.

Key words

Linguistics, translation, translation criticism, poetry translation, Tercüme, Yazko Çeviri, Metis Çeviri

GİRİŞ

İnsanlığın yazın geleneğinde yüzyıllardan beri var olan çeviri kavramı, 20. Yüzyılın sonlarına doğru dilbilimden bağımsız yeni bir disiplin ve bu disipline ait yeni kuramlar olarak ortaya çıkar (Holmes, 1972). Sözlük anlamıyla, "bir metni ait olduğu dilden başka bir dile aktarmak, o dilde tekrar söylemek" (TDK Türkçe Sözlük, 1988) olan çeviri, aslında yazarın ne demek istediğini anlatan kelimeleri çevirmekten ziyade, o kelimelerin anlattığı semantik bir bütün olan anlamı başka bir dilde tekrar etmektir. Bu şu şekilde gösterilebilir:

Şekil 1. Çeviri dizimi

Birincil Söz → Gönderge ← İkincil Söz

Buradaki ifadeden de anlaşılacağı gibi çeviri, birincil dil tarafından bir göndergeye aktarılan sözün ikincil bir dil tarafından o göndergeye aktarılabilen yeni bir söz ile ifade edilmesidir. Burada ortaya çıkan bağıntı ilişkisi, iki ayrı nesne düzeni arasındaki karşılıklılık bağıntısıdır.

Çeviri hiçbir zaman dilsel formların ya da bu dilsel formların farklı dillerdeki karşılıklarının belirli sözdizim kalıplarına göre yeniden şekillendirilmesiyle ortaya çıkmaz; dilsel formların ortaya koyduğu anlam-evren bütünü olarak ortaya çıkar ve çeviride aktarılan bu anlam-evren bütünüdür. Eğer çeviri, özellikle de yazın çevirisi dilsel form çevirisi olarak anlaşılırsa, hiçbir dilden hiçbir dile gerçek anlamda çeviri mümkün olmaz. Dolayısıyla çeviri bir sözdizim dizgesine farklı bir dilde herhangi bir karşılık bulma işi değil, bir şekil-anlam birlikteliği üzerinden farklı bir dilde apayrı bir yaratma işidir. Bu bir bakıma çeviriye dilbilimsel bir bakış açısını da beraberinde getirir. Nitekim, dilbilim açısından çeviri, dilsel bir göstergenin anlamının başka bir göstergeye özellikle göstergenin özünü en ayrıntılı biçimde tanımlayan daha gelişmiş bir göstergeye çevirisidir. Dilsel göstergenin yeniden dile getirilmesi üç yolla olur: (i) diliçi çeviri, (ii) diller arası çeviri, ve (iii) göstergeler arası çeviri (Jacobson, 1959).

Çeviriyi daha geniş anlamda tanımlamak gerekirse, dilin bir parçasının değil de aslında dilin kendisinin bir çeviri süreci olduğu ortaya çıkar. Octavio Paz'a göre konuşmayı öğrenmek bir bakıma çevirmeyi öğrenmektir. Örneğin bir çocuk annesine bir sözcüğün anlamını sorduğunda çocuğun asıl istediği kendisine yabancı bir anlatımın çevrilmesinden başka bir şey değildir. Bundan yola çıkarak söylenebilir ki çeviri yalnız diller arasında değil, dil içinde de ortaya çıkar (Paz, 1981, s. 163). Bundan hareketle herhangi bir dilin gerçek anlamda özgün bir dil olduğu söylenemez. Nitekim, dilin kendisi özü itibarıyla bir çeviri sürecidir.

Çeviri sürecinin öncesinde ele alınırsa, bir dilsel formun anlamı dilsel formun yanı başında bulunmaz, aynı dilsel formun içinde de olmadığı kesindir. Formların anlamı ancak onun herhangi bir kullanımının, yazılı ya da sözlü bağlamda öteki dilsel formlarla teşkil ettiği karşılıkların bir toplamıdır, bir başka deyişle bir alt düzenler bütünüdür. Bir diğer ifadeyle anlam evreni kazanılmış bir değerdir. Haas (1981)'e göre çeviri tam da bu kazanılmış değer yeniden kazanılmasıdır. Herhangi iki dilde ortaya çıkan aynı/benzer gönderim durumları=olguları=kuralları bu anlam evreninin çevrilmesine katkıda bulunur. Ancak, bu aynı/benzer gönderim durumları her zaman bulunmaz, çünkü diller, dilsel formlar ve dilsel araçlar öyle incedir ki, bir dilde tek bir olgu olan bir şey, başka bir dilde birçok farklı olguya karşılık gelebilir.

Bu makalede çeviriye dilbilimsel açıdan yaklaşmakta ve Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatında şiir çevirisinin farklı yönleri incelenmektedir. Makalenin amacı Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde çeviri hareketinin üç kilometre taşı olan Tercüme, Yazko Çeviri ve Metis Çeviri dergilerinde çeviri eleştirisi bağlamında şiir çevirisinin farklı yönlerini ortaya koymaktır. İncelemeye konu olan veri yayınlandıkları dönemde çeviri şiire büyük katkılar yapan Tercüme (1940-1966), Yazko Çeviri (1982-1984) ve Metis Çeviri (1989-1992) dergileri ve bu dergilerde yayınlanan çeviri şiirlerden oluşmaktadır. İncelenen dergilerden elde edilen bulgular, ilgili dönemin aydınlarının çeviri eleştirisi bağlamındaki görüşlerini dergiler aracılığı ile ortaya koyduklarını, şiir çevirisine özel bir önem verdiklerini ve şiir çevirisinde kullanılan dilin ayrı bir göstergebilimsel düzenek gerektirdiğini göstermektedir. İlgili dönemde çeviri eleştirisi konusundaki tartışmaların ana eksenini kaynak metin-erek metin oryantasyonu, çevirini niteliği ve çeviride kullanılacak dil farklılaşması oluşturmaktadır. Dönemin çeviri eleştirisi anlayışının çeviriyi bir süreç olarak değil de çeviri metni bir ürün olarak değerlendirmesi nedeniyle alanyazına katkıları sınırlı düzeyde kalmıştır.

Makalenin organizasyonu şu şekildedir: İkinci bölümde Türkiye'de çeviri hareketi hakkında kısa bilgiler verilecek, üçüncü bölümde ise şiir çevirisi konusuna odaklanılacaktır. Dördüncü

bölümde Tercüme, Yazko Çeviri ve Metis Çeviri dergilerindeki çeviri eleştirisi ve şiir çevirisi konularına değinilecektir. Sonuç bölümü çalışmayı özetler niteliktedir.

CUMHURİYET ÖNCESİ VE SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE'DE ÇEVİRİ

Türk edebiyatı tarihinde çevirinin daha oluşum devirlerinde başladığı düşünülecek olursa çevirinin önemi daha iyi anlaşılır. İslamiyet öncesi Türk edebiyatında hem Göktürk hem de Uygur sahasında Çince'den yapılan çeviriler görülür. Daha sonraki dönemlerde İslamiyet'i benimseyen Türkler, bu yeni dinin gereklerini öğrenmek için Arap ve Fars dillerinden yapılan çevirilerle çeviri geleneğini devam ettirmişlerdir. Özellikle satır arası Kuran çevirileri bu anlamda önemlidir. Türk kültüründe gerek onuncu yüzyıldaki değişim (İslamlaşma) gerek 19. Yüzyıl'daki değişim (Batılılaşma) hep çeviri eserler vasıtasıyla topluma mal edilmiştir. Yeni dinin yayılmaya başladığı yıllarda Arapçadan dini kurallar üzerine yazılmış eserler çevrilmiş, 14. Yüzyıl'dan itibaren de bilimsel alanda önem kazanan 'acaib ve garaib' adlı ansiklopedik eserler önem kazanmıştır. Sonraki dönemde tıpla ilgili çevirilere de rastlanır. Sultan III. Ahmet döneminde sadrazam İbrahim Paşa'nın girişimiyle birçok çeviri yapılmıştır.

Çevirinin belirli amaçlara yönelik kullanımı Tanzimat yıllarında da devam etmiş, Batı edebiyatından yapılan çevirilerde toplumsal bir fayda oluşturmak hedeflenmiştir. Buna istinaden, özellikle edebiyat çevirilerinde kaynak metnin milli kültürün inşasını zedeleyecek bölümlerine çevirmenler tarafından müdahalelerde bulunulduğu söylenebilir (Bkz. Karadağ, 2015). Tercüme alanında ilk resmi adımlar ise Sultan II. Mahmut döneminde Tercüme Odası'nın açılması ile başlar. Ancak Tercüme Odası daha çok resmi amaçlar için kullanılmış, edebi eserlere fazla ilgi gösterilmemiştir. Namık Kemal bu durumu şöyle eleştirir: "Tercümelere gelince, bu fen bizde ilerlememiştir. Hatta tercüme olunmuş eserlerin yüzde 90'ını Fransızca bilmeyen anlayamaz (Kuntay, 1944, s. 53). Sultan Abdülmecid devrinde, 1851'de Encümen-i Daniş kurulmuş, bu kurul Darülfünunda okutulacak kitapları çevirmiştir. Sultan Abdülaziz devrinde kurulan Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye ise tıpla ilgili kitaplar çevirmiştir. Yine Sultan Abdülaziz devrinde tercüme cemiyeti kurulmak istenmiş, ancak bu gerçekleşmemiştir. Sultan II. Abdülhamid devrine gelindiğinde ise Mütercim'in Cemiyeti ve Mabeyn Mütercimliği Dairesi görülür, ancak bu kurullar da kısa süre sonra dağılır. Meşrutiyet döneminde kurulan Telif ve Tercüme Heyeti'nin yaptığı çalışmalar daha çok bilimsel düzlemde kalır; edebiyat ve sanata fazla yer ayrılmaz.

Cumhuriyet döneminde kurulan Tercüme Bürosu ise mevcut adımların en önemlisi olarak karşımıza çıkar. 1939'da batılılaşma politikaları gereği Maarif Vekili Hasan Ali Yücel Tercüme Bürosu'nu kurar ve yönetimine devrin ünlü edebiyat ve fikir adamlarından Sebahattin Eyüboğlu ve Nurullah Ataç'ı getirir. Kısa süre içinde bu büro yüzlerce yabancı eseri Türkçeye kazandırır. Tercüme Bürosu'nun çalışmalarıyla hızlanan çeviri hareketi kapsamında, çeviri yapıtlarının eleştirilerinin, milli ve milletlerarası nitelikte tüm çeviri çalışmalarının özetlerinin, çeviri sorunlarına ilişkin deneme ve yazıların olduğu bir dergi çıkarılır.

1940 yılında yayınlanmaya başlayıp 26 yıl süreyle çıkan Tercüme Dergisi'nde dönemin Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'in katkısı büyüktür. Nitekim onun dönemindeki tercüme devletin desteğinde düzenli bir çalışma haline gelmiş, tercümenin milli uyanışlardaki yerini iyi izlemiş olan Yücel, Birinci Türk Neşriyat Kongresi'nde tercüme ile ilgili problemleri ele almış, çözüm önerileri getirmiştir. Tercüme, milletlerarası sözünün anlatmak istediği amacı, her şeyden önce, her şeyden çok gerçekleştirmeye yarayan bir vasıta olarak gören Yücel, tercümenin bir milletin büyüklerinin düşündüklerini diğer milletlerin halkına duyurduğunu söyler (Yücel, 1961, s. 16).

1939'da Tercüme Heyeti'nin ilk toplantısında Halide Edip Adivar, Saffet Pala, Dr. Adnan Adivar, Bedri Tahir Şaman, Sebahattin Eyüboğlu, Ragıp Hulusi Erdem, Nurullah Ataç, Bedrettin Tuncel, Enver Ziya Karal, Abdülkadir İnan, Sebahattin Ali hazır bulunmuşlar, daimî büroya ise Nurullah Ataç (başkan), Saffet Pala, Sebahattin Eyüboğlu, Sebahattin Ali, Bedrettin Tuncel, Enver Ziya Karal seçilmişlerdir. Tercüme Bürosu'nun faaliyetleri sayesinde toplam 500 eser Türkçeye kazandırılır. Bunlar arasında Yunan ve Antik çağ klasikleri ağırlık kazanmıştır. Eflatun'un 23, Euripides'in 5, Sofokles'in 7 eseri yayınlanmıştır. Alman klasikleri arasında Goethe, Fransız klasikleri arasında Molière, İngiliz klasikleri arasında da Shakespeare başta gelir. Bunların yanında Şark-İslam, Babil, İtalyan, Çin ve Macar klasikleri de yer alır.

Tercüme hareketinin Antik Yunan klasikleri üzerine yoğunlaşması beraberinde birtakım eleştirileri de getirir. Sadece batı odaklı bir tercüme çalışması ile gerçek anlamda bir ilerleme sağlanamayacağı, modern Türk kimliğinin inşasının sadece batıya dönük bir şekilde gerçekleştirilemeyeceği sıklıkla dillendirilir. Bu konuda Selim İleri Atilla İlhan'ın görüşlerini şu şekilde verir:

İnönü cumhuriyeti Yunan-Latin kültürüne yöneldiğinden lise hayatımızda Aristophanes, Sophokles vb. handiye ders kitabı diye okutulurdu [...] liselere Sophokles'i sokuyor ama Mevlana'yı kapının dışında bırakıyorlar [...] bugün taklit bir edebiyat geliyorsa, bunda tek yönlü bir çeviri çabasına aşırı önem vermenin etkisi vardır (İleri, 1982 s. 106).

CUMHURİYET DÖNEMİ AYDINLARININ ÇEVİRİ VE ŞİİR ÇEVİRİSİNE BAKIŞ AÇILARI

Gerek erken Cumhuriyet dönemi, gerekse sonraki dönemlerde çeviri ve çeviri eleştirisi üzerine dile getirilen düşünceler sıklıkla gerçek anlamda çevirinin mümkün olup olmadığı, kaynak metin-erek metin oryantasyonu, çeviride form ya da anlamın önem kazanması gibi konular üzerine yoğunlaşır. Erken Cumhuriyet döneminde çevirinin tam olarak ne olduğu entelektüeller arasında sıklıkla tartışılır. Örneğin Nurullah Ataç'a göre tercüme bir müellifin düşüncesini bir başka dilde söyleyebilme sanatıdır. Bilgiden ziyade yetenek ister (Ataç, 1944, s. 155). Yunus Kazım Köni ise 14 Ağustos 1944 tarihli Vakıf gazetesinde çıkan bir yazısında tamamen çevirinin mümkün olmadığını savunurken Elmalılı Hamdi Yazır'ın Kuran çevirisine atıfta bulunur. Ona göre Elmalılı Hamdi Yazır Kuran çevirisi yerine Kuran meali ifadesini kullanmıştır. Nitekim kimi İslam yorumlarına göre Kuran'ın ana dili olan Arapçadan başka bir dillere tam olarak aktarılması mümkün değildir (Köni, 1944, s. 157).

Cumhuriyet dönemi aydınları arasında tartışılan bir diğer önemli konu da çevirinin düşünce boyutudur. Çevrilecek bir yazın metninin dilini anlamak, her zaman metnin yaydığı fikirleri de anlamayı beraberinde getirmez. Bu yüzden özellikle yazın çevirisinde bir metni çevirirken metnin yazıldığı birincil dilde ifade ettiği düşünceler sistemine hakim olmak da gerekir. Böylelikle, yukarıda bir yeniden yaratma süreci olarak incelediğimiz çeviri, bu bağlamda değerlendirildiğinde bir yeniden düşünme anlamına da gelir. Nitekim anlam dilbilimsel açıdan bir form-işlev birlikteliğidir; düşünce ise daha çok kavramsal-kuramsal boyuttadır (Ataç, 1941, s. 77).

Türk edebiyatında İslamiyet'e geçildikten sonraki dönemde büyük bir hız kazanan çeviri şiir hareketi, Arap ve özellikle Fars edebiyatına ait manzum eserlerden yapılan çevirilerle devam etmiş, Divan Edebiyatı döneminde ise özgün bir edebiyat geleneğine evrilmiştir. Tanzimat ve Servet-i Fünun dönemlerinde ise Fransız şiirinden yapılan çeviriler Türk yazın edebiyatında boy

göstermeğe başlamış, Cumhuriyet dönemine gelindiğinde Fransızcaya İngiliz ve Alman dillerinden yapılan çeviriler de eklenmiştir.

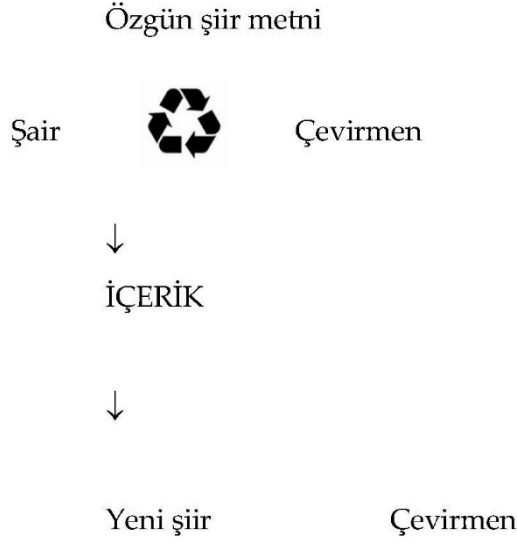
Şiir çevirisi üzerinde çok tartışılan bir konu olmakla birlikte yüzyıllardır şiir çevirisi yapılmaktadır. Dilbilimcilerden çevirmenlere, edebiyat kuramcılarında göstergibilimcilere, edebiyatçılardan şairlere kadar herkes, tümüyle yan anlamlar (connotation) ileten bir dilsel form dizgesinin (şiişsel metnin) anlam-değer yitimine uğramadan başka bir dizgeye dönüşme olanaksızlığı üzerine fikir beyan etmişlerdir. Bu fikirler çoğunlukla çeviri işleminde kaçınılmaz olan bilgi-anlam kaybının, şiir çevirisinde hem anlam, hem ifade, hem de üslup kaybıyla çoğalmasında yoğunlaşır. Çünkü şair, dil göstergelerini anlatım aracı olarak değil, bir nesne gibi kullanır. Böylece şiir dili bildik sözcüklerden damıtılmış bir ikincil dile dönüşür.

Şiir çevirisi yalnızca kaynak dil ile erek dil arasında gerçekleşen bir karşılık bulma etkinliği değildir. Göstergeler dizgesinin “gösteren” düzlemine de önem vermediği gerektirdiğinden, hatta bazı şiirlerde bu düzlem göstereni tümüyle etkilediğinden (sözcük oyunları=retorik) karşılık aranan dilsel formların sesbilimsel niteliğinden, teknik öğelerden anlam kaymalarına değin birçok güçlüğü beraberinde getirir (Gürsel, 1978). Bütün bunlardan hareketle şiir çevirisinin olanaksız olduğu görüşü daha çok şiiri şiir yapan öğenin ses benzeşimi (Paromasis) olduğu görüşüdür. Ünlü dilbilimci Roman Jakobson, şiirin tanımı gereği çevrilemeyeceğini öne sürer (Akt. Gürsel, 1978). Ona göre şiirsel metni oluşturan belirleyici özellik, sözdizim açısından çok sesbilimi açısıyla gerçekleşir.

Yukarıda bahsedilen zorluklara rağmen şiir çevirisi yüzyıllardan beri yapılagelmektedir. Bu çevirilerde ön plana çıkan birtakım temel teknikler, zamanla şiir çevirisinin kuramını oluşturmuştur. Buna göre şair, özgün dildeki şiiri okur. Bu okuma çevirmene asıl şiirin araçlarına ait bilgiyi kapsayan içeriği verir. Amaç şiirin yazılması ise çevirmene bu içeriği yerleştireceği yeni bir biçim yaratmasını gerektirir. İçerik elde hazırda ancak yeni bir biçim mutlaka yaratılmalıdır. İşte çevirmenin yeteneği bu yenden yaratımda yatar (Barnstone, 1991 s. 96).

Şiir çevirisinde çevirmenin özgün şiiri okuması ve sonrasında yeni bir şiir metnine ulaşması aslında bir geri dönüşüm sürecinden ibarettir. Özgün metindeki dilsel formlar aracılığı ile aktarılan anlam evreni çevirmenin zihninde geri dönüşüme uğrar ve yeni bir dilsel form bütünü olan çeviri şiir ortaya çıkar. Geri dönüşümden elde edilen ürün yine bir şiirdir ancak özgün şiir ile arasındaki tek bağ hammadde, bir başka deyişle anlam evrenidir. Ancak yine de çevirmen özgün metne birtakım ilgilerle saygı duymak zorundadır. Bu ilgiler, uyak, şiirsel ton ve vezin tekniği gibi teknik alanda gerçekleşen ilgilere dir.

Şekil 2. Çeviri şiir

Şiirin çevrilemezliği de şiir çevirisi konusunda sıklıkla tartışılan konulardandır. Şiirin çevrilemezliği iddiasına Atilla İlhan şaka yollu şöyle yanıt verir:

...Başka başka dillerde yazsalar da bazı şairlerin kan grupları aynıdır. Her yazar biraz kurcalasa yabancı dillerde yazan, kendi kan grubundan bir ya da birkaç yazar bulabilir. İşte edebi bir eserin çevriminde mutlaka bu kan grupları benzeşen yazarlar rol almalıdır. (Akt. İleri, 1982 s. 106)

7

Nesnel bir yazın çevirisinde anlam evreninin yeterli olmasına karşın şiirde anlam evreni ancak metnin özünü ortaya koymaya yarar. Dolayısıyla salt anlam evrenini çevirmek şiirin konusunu belirler; asıl çeviri şiirin deyiş, söyleniş biçiminin çevrilmesidir ki bu İlhan Berk'e göre imkansızdır (Berk, 1978 s. 71). İlhan Berk şiir çevirisini demir leblebiye benzetir ve şairlerin bu leblebiyi nasıl çiğneyeceğine dair ipuçları verir. Ona göre çeviride en isabetli yol, çevrilecek şiirin şiir dilini/üslubunu bulmaktır. Bu da kaynak şiirin dilini tarihsel dönem içerisinde algılamayı gerektirir. Buna en iyi örnek Sabri Esat Siyavuşgil'in Villar'ı çevirirken kullandığı dil ile Valery'i çevirirken kullandığı şiir dilinin farklı oluşudur. Bu noktada önemli olan kaynak şiiri Türkçede en iyi söylemek yerine onu olduğu gibi aktarmaktır. Bir bakıma kaynak şiirin izlediği yolu Türkçede bulmaktır. Örneğin Melih Cevdet Anday'ın Anabel Lee çevirisinde onun asıl şiirin hem dilini hem asıl şiire en yakın yapıyı hem de söyleyiş biçimini bulduğunu görürüz. Şiirin ve çevirinin bir bölümü aşağıda verilmiştir:

*It was many and many a year ago,
In a kingdom by the sea,
That a maiden there lived whom you may know
By the name of Annabel Lee;
And this maiden she lived with no other thought
Than to love and be loved by me.
Edgar Allan Poe*

Senelerce senelerce evveldi
Bir deniz ülkesinde
Yaşayan bir kız vardı, bileceksiniz
İsmi Anabel Lee
Hiçbir şey düşünmezdi sevmekten
Sevmekten başka beni.
Çev. Melih Cevdet Anday

Annabel Lee'nin çevirmeni Melih Cevdet Anday şiir çevirisi ile ilgili düşüncelerini dile getirirken şöyle der:

Özgürlük metne sadık kalan bir özgürlüktür, bunun yanında şekli de korumak gerekir. İçerik elbette önemlidir ancak, dili, deyim gibi öteki öğeleri yok sayarsanız işin içinden çıkamazsınız. Biçemi kazımak gerekir. Her ozanın, her yazarın bir özel sesi vardır, bunu belirtmek gerekir.
(Akt. Aktürel, 1991, s. 22)

Şiir çevirisi konusunda görüşlerini dile getiren bir diğer şair/çevirmen de Cevat Çapan'dır. Çapan'a (1991, s. 11) göre şiirin çevrilemezliği metinlerin yapısına bağlıdır. Şiir çevirisi kolay metinlerde mümkün olabilir ve çeviri sonrasında ortaya çıkan ürüne şiir çevirisi denebilir. Ancak içinden çıkılması güç, zorlu metinlerde şiir çevirisi bir yeniden yazma-söyleme, bir yeniden yaratma işidir. Bu yeniden yaratmadaki zorluk deyimler, söz sanatları, sözcük oyunları gibi bir dilin kendine özgü anlatım inceliklerinde yatar. Şiirdeki teknik özellikler ya da bir başka deyişle; uyak, vurgu, ses yinelemesi gibi müziksel incelikler duyarlı bir kulakla üstesinden gelinebilecek zorluklardır. Çapan'a göre yeniden yaratım erek dilde bir yeniden söyleme sürecini getirir. Çapan Shakespeare'in II. Richard adlı oyununda geçen "I wasted time, and now doth time waste me" ifadesinin kendisine "beni giryan eden hüküm-i zamandır" dizesini hatırlattığını söyler. Aynı şekilde Antenius, Cleopatra'nın yanında kendinden geçip "let Rome in Fiber melt!" dediğinde Çapan'ın aklına "varsın gönül aşkına harab olsun" şarkısı gelir. Çapan (1991, s.16), şiir çevirisinde özgün metnin yitirilmemesi gereken en önemli unsurunun şiirdeki ses tonu olduğunu belirtir ve kendi çevirilerinde elinden geldiği kadar çevirilerinin 'detone' olmamasına özen gösterir.

Çapan'ın şiir çevirisi ile ilgili söyledikleri çeviri şiirin dil kullanımı ve anlam evreninin yanı sıra estetik kaygılara da atıf yaptığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu durum göstergebilim açısından değerlendirildiğinde, şiir çevirisinin yeni bir anlam düzlemi ile birlikte yeni bir estetik düzlemi de beraberinde getirdiğini göstermektedir. Bir başka deyişle, şiir çevirisi sadece göstergeler arası çeviri değil, estetik düzlemler arası bir değiştirmedir.

ÇEVİRİ DERGİLERİ VE ŞİİR ÇEVİRİSİ ÇEVİRİ ELEŞİİRİSİ

Bu bölümde Cumhuriyet döneminde gelişen çeviri hareketine önemli katkıları olan üç dergi hakkında ayrıntılı bilgiler verilecektir. Dergiler 1940-1966 yılları arasında çıkan 87 sayılı Tercüme, 1981-1984 yılları arasında 15 sayı çıkan Yazko Çeviri ve 1987-1992 yılları arasında 21 sayı çıkan Metis Çeviri dergileridir.

Söz konusu dergiler dönemin şiir anlayışını yansıtmaları, Avrupa, Asya, Antik Yunan ve Latin şiir anlayışlarını Türk okurlarına tanıtmaları ve Türk şairlerin şiirlerinin yabancı dillere

çevrilmesi açısından son dönem Türk şiirinde büyük öneme sahiptirler. Kendilerini çeviri dergisi olarak tanımlayan bu üç dergi, belli bir yayın döneminde belli bir sürekliliği sağlamışlar, dönemlerindeki edebi eğilimlerin ve yaklaşımların aynası olmuşlardır. Ancak bu bölümde dönemin eğilim ve yaklaşımlarından ziyade bu üç dergide gelişen çeviri şiir hareketine vurgu yapacağız. Dergileri genel olarak işledikten sonra ilgili dergilerin taranması sonucunda ortaya çıkan şiir çevirileri hakkında istatistiksel bilgiler verilecektir. Kimi sayısal verilerin hazırlanmasında Ayav ve diğ. (1992) çalışması kaynak olarak kullanılmıştır.

Tercüme Dergisi Mayıs 1940 – Temmuz 1966

1940 yılında Maarif Vekilliği'nin bir yayın organı olarak çıkan Tercüme dergisi, kesintisiz olarak 19. Sayıyı görmüş, sonrasında ise belirli aralıklarla çıkmaya devam etmiştir. Dergi, 1940-1966 yılları arasında toplam 87 sayıya ulaşmıştır. Maarif Vekilliğine bağlı Tercüme Bürosu'nun bir etkinliği olan dergi, Prof. Bedrettin Tuncel'in idaresindedir. Yayın bürosu ve basıldığı yer Ankara'dadır. Derginin ilk sayılarında ön plana çıkan isimler Nurullah Ataç, Sabri Esat Siyavuşgil, Ahmet Muhip Dranas, Halide Edip Adıvar, Orhan Veli Kanık olsa da ileriki sayılarda yazar kadrosu genişlemiştir.

Yayın hayatı boyunca 4 özel sayı çıkarmıştır. Bunlar Şiir Özel Sayısı (1945), Goethe Özel Sayısı (1949), Schiller Özel Sayısı (1959), Mektup Özel Sayısı (1964). Dergide yayınlanan telif yazıların sayısı 413, çeviri yazıların sayısı ise 931'dir. Çevirilerin çoğu Batı dillerinden olmakla beraber, toplam 19 dilden çeviri yapılmıştır. Arapçadan Farsçaya, Sanskritçeden Çinceye, Japoncadan Hintçeye kadar geniş bir yelpazedeki dillerden çeviri yapılmıştır. Çeviri yapılan diller arasında ilk sırayı % 34'lük bir oranla Fransızca almıştır. Fransızcadan sonra % 25 ile Almanca % 14 ile İngilizce gelmektedir. Latince çeviriler % 6'da kalırken Yunancadan yapılan çevirilerin oranı ise % 5'tir. Türkçeden yabancı dillere yapılan çevirilerin oranı ise % 3.5'tir. Derginin ilk yıllarında antik Yunan ve Latin dillerine önem verilmiş, Türkçenin önemi son yıllarda artmıştır.

Çeviri yapılan eserlerin çağlara göre sınıflamasında Yakınçağ % 54 ile ilk sırayı alır. Çağdaş eserlerin çevirisi % 24, Antik çağa ait çeviriler % 13, Orta Çağ'a ait çeviriler de % 9'luk bir orana sahiptir. Çeviri yazılarının üçte birini deneme-inceleme türü, üçte ikisini ise yazınsal türler oluşturur. Yazınsal türlerin çevirileri büyük oranda karşılıklı basılmıştır.

Dergide toplam 224 çevirmenin çevirisi çıkmıştır. 116 çevirmen sadece bir çeviri yaparken en çok çeviriyi 42 çeviri ile Selahattin Batu yapmıştır. Derginin ilk dönemlerinde Yaşar Nabi Nayır, Sabri Esat Siyavuşgil, Azra Erhat, Sebahattin Eyüboğlu, Lütfi Ay, Samim Sinanoğlu, Melahat Togar ön plana çıkan isimler olurken, sonraki dönemlerde ise M. N. Gençosman, O. Peltek, Selahattin Batu, Salah Birsal, İlhan Berk, F. Baltaş ön plana çıkmıştır. Dergiye katkıda bulunan çevirmenlerden bazıları alfabetik sıralamayla şu şekildedir: Oktay Akbal, Sebahattin Ali, Melih Cevdet Anday, Özdemir Asaf, Nurullah Ataç, Lütfi Ay, F. Baltaş, Selahattin Batu, Suat Baydur, Sadi Baytın, İlhan Berk, Salah Birsal, Pertev Naili Boratav, Orhan Burian, Necati Cumalı, Ahmet Muhip Dranas, Azra Erhat, Sebahattin Eyüboğlu, M. Nuri Gençosman, Erol Güneş, Reşat Nuri Güntekin, Vedat Günyol, Talat Sait Halman, Nusret Hızır, Kemalettin Kamu, Orhan Veli Kanık, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Vasfi Mahir Kocatürk, Yunus Kazım Köni, Sait Maden, Muallim Naci, Yaşar Nabi Nayır, Behçet Necatigil, Afif Obay, Halid Fahri Ozansoy, Nahid Sırrı Örik, Melahat Özgü, Oğuz Peltek, Tahsin Saraç, Samim Sinanoğlu, Suat Sinanoğlu, Sabri Esat Siyavuşgil, Cemil Ziya Şanbey, Ahmet Hamdi Tanpınar, Cahit Sıtkı Tarancı, Melahat Togar, Hilmi Ziya Ülken, Halit Ziya Uşaklıgil, Suut Kemal Yetkin, Can Yücel.

Dergide Sebahattin Ali, Halide Edip, Yaşar Nabi ve Nurullah Ataç'ın tercüme şiir tekniği üzerine denemeleri, Falih Rıfki Atay'ın tercüme tanıtımları, Mithat Cemal Kuntay'ın tercüme notları, Hasan Ali Yücel'in takdim yazıları karşımıza çıkan telif yazılardır. Dergide yayınlanmış bazı şiir çevirileri şunlardır:

Orhan Burian'ın Macbeth çevirisi c. 1-7, Ahmet Muhip Dranas'ın Baudelaire'den çevirileri c. 2-8, Sabahattin Eyüboğlu'nun yine Baudelaire'den ve La Fontaine'den mensur şiir çevirileri c. 2-8, Lütfi Ay'ın Corneille ve Musset'ten yaptığı çeviriler c. 2-9, c. 4-28, Sadık Boran'ın Rupert Broke'e'den yaptığı çeviriler c. 3-13. Baudelaire'den çeviri yapan bir diğer isim de Zübeyde Boran'dır c. 3-16. Yunus Kazım Köni Hölderlin'den mensur şiirler çevirmiş c.3-18. Yine Hölderlin'den Melahat Togar'ın çevirileri de yer almaktadır c. 5-28. Azra Erhat'ın Sappho, Arkhillokos, Hesiodos ve Aristophanes'ten yaptığı çeviriler c. 4-19, c. 5-25, Sabri Esat Siyavuşgil'in Edmond Rostand'dan Cyreno de Bergerac, François Villon'dan baladlar, Victor Hugo'dan Ruy Balas çevirileri c. 5-28, c. 8-43,44. Can Yücel'in Ovidius Naso'dan Narkissos çevirisi c. 5-25, T. S. Eliot ve La Fontaine'den yaptığı çeviriler c. 11-60, c. 14-69-70 de önemli çeviriler arasındadır.

Dergide Doğu klasiklerinden yapılan çeviriler olarak Yedi Askı çevirileri c. 4-19, Necati Lugal'ın Şehname çevirisi c. 5-27, Nuri Gençosman'ın Cami'den yaptığı rubai ve gazel çevirileri c. 7-38 ile Sadî'den çevirdiği seçme şiirler c. 8-45, Saffet Yetkin'in Molla Cami'den yaptığı çeviriler c. 8-45, yine Nuri Gençosman'ın Kaside-i Bürde çevirisi c. 15-73, 74 önemlidir.

Yazko Çeviri Temmuz 1981 – Nisan 1984

Temmuz 1981 – Nisan 1984 tarihleri arasında toplam 18 sayı yayınlanan Yazko Çeviri, 15. Sayıya kadar aralıksız çıkmış, sonraki dönemde düzensiz aralıklarla devam etmiştir. Derginin bir özel sayısı vardır: Kafka Özel Sayısı. Derginin sahibi YAZKO adına Mustafa Kemal Ağaoğlu, yöneticisi Ahmet Cemal ve yazı isleri müdürü Adnan Yalçın'dır. Yazko Çeviri'de çıkan 531 yazının 400'ü çeviri, 131'i ise telif yazıdır. Çeviri yazıların % 49'u yazınsal türler, %11'i kuram, %39'u deneme-inceleme, %1'i kitap tanıtımı ve çeviri eleştirisi üzerine yazılan yazılardır. Çeviri kuramı ile ilgili yazıların %75'i dil üzerine, %25'i ise çeviri üzerinedir.

Dergide toplam 28 dilden çeviri yapılmış olup bu çevirilerin %95'lik kısmı Batı dillerinden yapılan çevirilerdir. En çok Fransızcadan çeviri yapılmıştır. Dergideki toplam 400 çevirinin 84'ü Fransızca, 80'i İngilizce, 69'u Almancadır. Kalanlar ise Rusça, İspanyolca, İtalyanca, ve Türkçe olarak göze çarpmaktadır. Derginin 5. Sayısından itibaren Türk yazarların şiirleri de yabancı dillere çevrilmeye başlanmıştır. Bu şiirlerden %44'ü Fransızcaya, %44'ü İngilizceye, %12'si Almancaya çevrilmiştir. Genelde yakınçağ ve çağdaş yazarlardan yapılan çeviriler görülür. Antik çağdan yapılan çevirilerin oranı %3 olarak kalır. Şiirler büyük oranda karşılıklı basılmamıştır. Karşılıklı basılan şiirler çoğunlukla Türk şairlerin şiirleridir.

Yazko Çeviride toplam 155 çevirmen görev almıştır. Bunlardan 83'ü sadece bir çeviri yapmıştır. En çok çeviri yapan çevirmen 28 çeviriyle derginin yöneticisi Ahmet Cemal'dir. Dergiye katlıda bulunan başlıca çevirmenler alfabetik olarak şöyle sıralanabilir: Atıf Behremoğlu, Murat Belge, İlhan Berk, Ahmet Cemal, Aziz Çalışlar, Cevat Çapan, Mehmet Çavuş, Sebahattin Eyüboğlu, Akşit Göktürk, Vedat Günyol, Sema Rifat Güzelşan, Gül Işık, Selim İleri, Özdemir İnce, A. Kadir, Mehmet Kanar, Ayşe Kıran, Ahmet Kocaman, Onat Kutlar, Sait Maden, Lale Müldür, Behçet Necatigil, Bertan Onaran, Adnan Özer, Fatih Özgüven, Barış Pirhasan, Mehmet Rifat, Oktay Rifat, Samih Rifat, Yurdanur Salman, Ülkü Tamer, Melahat Togar, Atilla Tokatlı, Tomris Uyar, Can Yücel.

Metis Çeviri Ekim 1987 – Ekim 1992

Ekim 1987 - Ekim 1992 yılları arasında toplam 21 sayı yayınlanan Metis Çeviri, 19. Sayıya kadar düzenli bir şekilde çıkmış sonraki dönemde düzensiz aralıklarla yoluna devam etmiştir. Dergide yayınlanan toplam 581 yazının 394'ü çeviri, 187'si ise telif yazıdır. Telif yazılar inceleme-araştırma üzerine yoğunlaşmış, kitap tanıtımı, çeviri kuramı, çeviri eleştirisi gibi konularda da yazılar yayınlanmıştır. Çeviri yazıların ise %72'si yazınsal ürün, %17'si inceleme-deneme, %9.5'i ise çeviri kuramı hakkındadır.

Dergide toplam 28 dilden çeviri yapılmıştır. Çevirilerin çoğu (%66) Batı dillerinden yapılmış olup en çok kullanılan dil İngilizce olmuştur. Karşılaştırmalı çeviri hariç 377 çevirinin 136'sı İngilizce, 87'si Türkçe, 43'ü Almanca, 30'u Fransızca metinlerin çevirisidir. Dergideki çevirilerin %95'i özgün, %5'i ise ikincil dillerden yapılmıştır. Yukarıda incelenen iki dergiye oranla daha fazla Türk şairin eserini yabancı dillere çeviren dergide, Türk şairlerin eserlerinden %40'ı İngilizceye, %26'sı Almancaya, %22'si Fransızcaya, %2'si İspanyolcaya, %2'si İtalyancaya, %1'i ise Adige, Ermenice, İbranice, Kürtçe, Osetçe, Yahudi İspanyolcası ve Yunancaya çevrilmiştir. Çevirilerin %90'ı çağdaş dönem ürünlerinden yapılan çevirilerdir.

Metis Çeviri Dergisinde toplam 241 çevirmenin çevirisi yayınlanmıştır. Bunlardan 157'si tek bir çeviri yapmıştır. En çok çeviri yapan çevirmen ise 24 çeviriyle Yurdanur Salman'dır. Dergiye katkıda bulunan çevirmenlerden bazıları şunlardır alfabetik olarak şu şekilde sıralanabilir: Füsün Akatlı, Teoman Aktürel, Şavkar Altınel, Oruç Arıoba, Yaşar Avunç, Berlin Yazı Çeviri Grubu, Ahmet Cemal, Ruth Cristie, Cevat Çapan, Güzin Dino, Safinaz Duruman, İsmet Zeki Eyüboğlu, Zafer Güler, Nilüfer Güngörmüş, Müge Gürsoy, Talat Sait Halman, Victoria Holbrook, Kemalettin Kamu, Nesrin Kasap, Alber Keşiş, Petek Kurtböke, Turgay Kurultay, Sait Maden, Metis Çeviri Çalışma Grubu, Levent Mollaismailoğlu, Lale Müldür, Fatih Özgüven, Saliha Paker, Müfide Pekin, Yurdanur Salman, Tahsin Saraç, Tuğrul Tanyol, Talat Tekin, Melahat Togar, Zehra Toska, Tevfik Turan, Sedat Umran, Tomris Uyar, Orhan Veli, Hilmi Yavuz, Suut Kemal Yetkin, Can Yücel, Tahsin Yücel.

Çeviri dergilerinde şiir çevirisi ve çeviri eleştirisi

Çeviri dergileri ve bu dergilerdeki çeviri faaliyetleri daha önceki birçok araştırmanın konusu olmuştur. Bu araştırmalar içerisinde söz konusu dergilerdeki çeviri eleştirisi yazıları üzerine yapılan çalışmalar buradaki konumuz açısından özellikle önemlidir. Üniversitelerde Mütercim-Tercümanlık bölümlerinin, özellikle de çeviribilim çalışma alanının yaygınlaşması, konunun akademik düzeyde ele alınmasını beraberinde getirmiştir. Çeviri dergileri üzerine yapılan çalışmalar için başta Bogenç Demirel ve Yılmaz (1998) olmak üzere, Berk (2004), Göktaş (2005), Akyol (2008), Özdilek (2013) gibi çalışmalara bakılabilir. Bizim çalışmamız daha çok var olan durumu ve bu durumun nedenlerini sorgulama çalışması olup çeviri eleştirisi için ölçütler oluşturma amacı gütmemektedir (diğerleri arasında bkz. Bogenç Demirel ve Yılmaz, 1998; Anamur, 1998).

Çeviri dergilerinde çeviri eleştirisi bağlamında tartışılan en kapsamlı konu çeviride kaynak metin-erek metin karşılaştırmasıdır. Bu konudaki tartışmaların ana eksenini kaynak metin-erek metin arasındaki uyumsuzluklar, bir başka deyişle çeviri yanlışları oluşturur. Dolayısıyla çeviri eleştirisi aslında bir eşdeğerlik sorunu olarak ortaya çıkmıştır. Bu durumu Toury'nin kuramı açısından değerlendirdiğimizde, karşımıza matris norm ve metinsel-dilsel norm ikiliği çıkar (Toury, 1995). Şöyle ki, çeviri eleştirilenleri çevirinin matris normlar açısından kaynak dile alabildiğine sadık; metinsel-dilsel normlar açısından ise erek dilin yapısını en iyi yansıtır olma

özelliğine vurgu yapmışlardır. Bu da aslında çevirmenden aynı anda birçok şey beklemekle aynı anlama gelmektedir. Bu durum çevirmeni çeviri sürecinin her yerine, her aşamasına dikte eder hale getirmiş; çevirmen aynı anda hem kaynak metinde, hem de erek metinde görülür bir süper varlık, bir omnipresent aktör olarak resmedilmiştir. Özellikle yazın çevirilerinde eleştiri, çevirmen nerede hata yapmış sorusunun ekseninde tipik bir cadı avına dönüşmüştür (Ayrıca bkz. Bengi Öner, 1999).

Kaynak metin – erek metin eşdeğerliğinin en çok ön planda olduğu dönem Tercüme Dergisi dönemidir denebilir. İlgili dönemde şiir çevirilerinin orijinaleri ile birlikte verilmesi, ister istemez kaynak metin – erek metin karşılaştırmasını beraberinde getirmiş, özellikle sözcük seçimi konusu eleştirilerin en önemli eksenini oluşturmuştur (Hızır, 1941). Bu dönemde görülen mikro düzey eleştiriler sonraki dönemlerde de devam etmiş, çeviri metninin makro düzey değerlendirilmesi ortaya çıkamamıştır.

Tercüme Dergisi'ndeki çeviri eleştirisi yazılarının içeriği ve tonu incelendiğinde bu yazıların aslında bir çeviri eleştirisi olmaktan ziyade ilgili dönemde yapılan çevirilerin niteliği üzerine değerlendirmelerdir denebilir. Çeviri eleştirisinin ölçütlerinin tam anlamı ile ortaya çıkmadığı bu dönemde eleştirmenler çevirileri genellikle olumlu bulmuş, bazı küçük alternatif çeviri önerileri de yapmışlardır. Ayrıca dergide yapılan çeviri eleştirilerine çeviri sahipleri tarafından verilen cevaplar da yayınlanmıştır. Özdilek'in (2003) ayrıntılı çalışmasında Tercüme Dergisi'nde yayınlanan tüm çeviri eleştirisi yazılarında (106) yazı, sadece 5 tanesine çeviri sahibi tarafından cevap verildiği aktarılmıştır Özdilek (2003, s. 40).

Kaynak metin - erek metin eşdeğerliği tartışmasının çeviri eleştirmenleri tarafından sürekli gündemde tutulmasının bir diğer nedeni de metinlerin yapısal anlamda büyümemesi, bir diğer deyişle çeviri eleştirmeninin çeviriyi değerlendirirken gözüne takılan bir ya da birden çok dilsel formu -bu bir sözcük, bir öbek ya da bir cümle olabilir- eleştirisinin ana gündemi olarak belirlemeye devam etmesidir. Oysa metin kavramı bünyesinde sadece cümleleri değil, o cümleler arasında var olması gereken bağdaşıklık, tutarlılık, kabul edilebilirlik gibi metindilbilimsel ölçütleri de barındırır. Dolayısıyla çeviri eleştirisi küçük dilsel formları değil daha büyük dilsel formları göz önüne aldığı daha farklı bir çeviri eleştirisi anlayışı geliştirebilir. Karantay'ın (1993) söz konusu ettiği makro düzey betimleme de buna benzer bir durum olarak göze çarpmaktadır.

Çeviride kaynak dil- erek dil karşıtlığı için metindilbilimsel olguların yanı sıra edimbilimsel olgular da önemlidir. Nitekim dilsel formlar ve bu formların dizgeye aktarımıyla oluşan daha büyük dilsel formlar sadece dilbilgisel anlam değil, aynı zamanda konuşucunun niyetleriyle bezenmiş kullanımsal anlam da barındırırlar. Çeviride özellikle Tercüme Dergisi döneminde eleştirmenler tarafından geliştirilen metne salt anlam değil, aynı zamanda dilbilgisel yapı eşdeğerliği açısından da bağlı kalınması yönündeki ısrar, sözdizimsel yapıların kullanıma ait olgularının diller arasında fark göstermesi olgusuyla çelişir haldedir. Bu konuda Akerson Erkman (1988 s. 34) çeviride dilbilgisi kurallarına şekilsel bağlılığın anlamı ötelememesi gerektiğini, çevirinin kaynak dildeki örtük niyetlere bağlı olması gerektiğini ifade eder. Örneğin Almanca, İngilizce gibi Avrupa dillerindeki edilgen ile Türkçedeki edilgen yapılarında öznenin ötelenişinde farklı örtük niyetler olabilir. Dolayısıyla çeviride dilbilgisel yapının seçimi bu örtük niyetlere bağlı olmalıdır. Bu konuda aslında Even Zohar'ın çoklu-dizge kuramı da yeterince açıklayıcı olabilir (Even Zohar, 1978). Çeviriye erek kültürün bir ürünü olan yaklaşan bu betimlemeli yaklaşım, özellikle şiir çevirisinin kaynak metinden sözdizim açısından çokça uzaklaşması sorunuyla daha başarılı bir şekilde yüzleşebilir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi kaynak dil – erek dil eşdeğerliğindeki bozulmalar dönemin eleştirmenleri tarafından hata incelemesi olarak ele alınmaktadır. Ancak, çevirideki hatalar Parker'e (1983, s. 131) göre çeviri değerlendirmelerinde bir temel olarak kabul edilmemelidir. Parker bu tutumuna kaynak olarak Anton Popoviç'in hata yerine kullandığı kaydırma terimini kullanır. Popoviç'e göre kaynak metin – erek metin farklılıkları birer hata değil, deyiş kaydırmasıdır ve çeviri sürecinde olağan karşılanmalıdır (Popoviç, 1981, s. 156). Popoviç'in bu özünde-yapısalcı / dilbilimci yaklaşımı çevirmeni süper kahraman koltuğundan indirmek için ideal bir yol olarak düşünülebilir. Nitekim Parker bu bağlamda T.S. Eliot'un *The Love Song of Alfred Profrock* adlı şiirlerinden en çok Can Yücel'inkini başarılı bulur. Bunun nedeni ise Can Yücel'in çevirmenler arasındaki görece daha özgür tutumu ve Popoviç'in tabiriyle deyiş kaydırmalarına daha fazla yer vermesidir. Parker'e göre Can Yücel çevirisinde hem özgün metne bağlı kalmış hem de Türk şiirinin olanaklarından faydalanmıştır.

Parker'e (1983) paralel olarak Karantay (1987) de kaynak dil – erek dil farklılıkları bağlamında çevirenin özgürlüğünden yanadır denebilir. Karantay'a (1987 s. 56) göre özellikle yazın çevirisinde kaynak metin-amaç metin karşılaştırmasına indirgenen çeviri eleştirisinin alanyazına çok da faydası yoktur. Bunun yerine, amaç metin-amaçlanan okur kitlesi, kaynak dizge-amaç dizge, kaynak metin-aynı dilin/kültürün/geleneklerin yansıması olan metinler dizgesi arasındaki çoğul ilişkileri irdeleyen van den Broeck'ün betimleme modeli daha iyi sonuç verebilir (Karantay, 1987 s. 56) (Aynı zamanda bkz. Bengi-Öner, 1993, s. 31; Ece, 2008 s. 142). Özellikle, Bengi-Öner'in (1993) çalışması, çeviriye kuramsal açıdan yaklaşımın bünyesinde barındırdığı bazı çelişkilerin çeviri eleştirisine de sirayet ettiği, eleştirideki kaynak metin odaklılığın çevirmeni ulaşılamaz bir mükemmelliğin hedefi haline getirdiği şeklinde yorumlanabilir.

Yazın çevirisinde kaynak metin - erek metin farklılığı konusunda Doltaş (1988) Parker (1983) ve Karantay'dan (1987) daha farklı görüşler dile getirmektedir. Doltaş'a (1988) göre, çeviri sonucunda ortaya çıkan iki metin arasında benzerlik sağlamak esas olmalıdır. Benzerlik çeviri kavramı ile özdeş iken, farklılık ise varyant kavramını getirir. Bu konuda Mehmet Fuat da kaynak metindeki üslubun muhafazası konusunda çevirmenin birtakım sorumluluklarının olduğunu hatırlatır (Fuat, 1987 s. 19). Fuat'a (1987) göre çevirmenin yabancı bir yazarı çeviri yoluyla kendi üslubuna hapsetmesi bağışlanamayacak bir kolaya kaçmaktır. Tam tersi olarak çevirmen, yazarın havasına girmeli, yazarın üslubuna karşılık gelebilecek bir üslup geliştirebilmelidir.

Çeviri eleştirisi bağlamında kaynak dil – erek dil eşdeğerliği konusunun bir diğer uzantısı da erek dildeki dilsel form ve dizge olanaklarının çeviri üzerinden değerlendirilmesidir. Bir başka deyişle, çeviri eleştirisi bazen kaynak dil – erek dil farkını erek dildeki ifade yetersizliğine bağlamış, erek dildeki dilsel formların çeviri yoluyla zenginleşebileceği ortaya atılmıştır. Bu durum 1980 sonrası çeviri hareketinin dergileri olan *Yazko Çeviri* ve *Metis Çeviri* dergileri için geçerli gözükme de erken Cumhuriyet döneminin dergisi olan *Tercüme* için geçerlidir. *Tercüme* dergisindeki çeviri eleştirisi bazen erek dildeki -Türkçedeki- sorunlara indirgenmiş, Türkçenin ifade olanaklarının zayıflığından bahsedilmiştir (Özdilek, 2013 s. 37) bu durumun ağırlıklı olarak *tercüme* dergisinde ortaya çıkmasının nedeni dönemde hakim olan dil planlama çalışmaları olabilir. Erken Cumhuriyet yıllarındaki dilde sadeleşme hareketi, kendisini yazın dünyasında da hissettirmiş, eski kelimeler yerlerini yeni kelimelere terk etmiştir. Ancak yeni kelimelerin semantik/ontolojik çağrışımlarının henüz oturmamış oluşu, yazınsal anlamda farklı anlamlar kazanamamaları beraberinde çeviri zorluklarını da getirmiş olabilir. *Tercüme*

Dergisi'nde çeviri yapan Suat Sinanoğlu, Sabahattin Ali gibi çevirmenlerin sıklıkla erek dilden yakınmalarının nedeni bu olabilir.

Bu konudaki bir diğer önemli nokta da çevirmenlerin kimi zaman eski Türkçeye itibar etmeleri, çevirideki ifadeyi tam karşılamayan Öztürkçe kelimeler yerine eski kelimeleri kullanmalarıdır. Bu da çeviri metninin dilini çeviriye muhtaç hale getirmektedir. Nitekim Tercüme Dergisinde kimi eleştirmenler kimi çevirileri eski dil ve üslup kullandıkları gerekçesiyle eleştirmektedirler. Örneğin, Nahit Sırrı'ya ait bir Voltaire çevirisi Bedrettin Tuncel tarafından çevirideki dil ve üslubun fazlasıyla eski olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir (Bogenç Demirel ve Yılmaz, 1998 s. 101). Burada kanımızca çeviride kullanılacak erek dilin dil planlaması (dilde sadeleşme) sonucu ortaya çıkan biçimsel kısıtlarının çevirmen tarafından eski dil ve üslup kullanılarak baypas edilmesi söz konusudur. Türkçenin yoğun bir sadeleşme evresine girdiği 1930-1950 yılları arasındaki çeviri faaliyetlerinin dildeki sadeleşmeden ne derece etkilendiği ayrı bir çalışma konusu olabilir.

Son olarak, çeviri dergilerindeki çeviri eleştirisi yazılarında ortaya çıkan tartışmalardan biri de çeviri için normların gelişmesini sağlayacak bazı çeviri reçetelerinin verilmesi, bir başka deyişle çevirinin nasıl olması gerektiği konusunun bireysel yazarlarca irdelenmesidir. Örneğin Tercüme Dergisi'nde sıklıkla yazan Nusret Hızır çevirinin nasıl olması gerektiği konusunda fikirlerini beyan etmiştir. Karantay'a (2008) göre bu türden reçeteler aslında çeviribilimin bir bilim olarak ortaya çıkmadığı o dönemlerde çeviri için bir norm arayışından ibarettir. Aynı şekilde sonradan devam eden Yazko Çeviri ve Metis Çeviri gibi dergilerde de çevirinin olması gereken özelliklerine dair görüşlere yer verilmiştir. Bu konuda Özdilek'in (2013)Tercüme Dergisi'ndeki ilgili görüşleri derlediği sınıflandırma oldukça önemlidir ve diğer dergiler için de geliştirilebilir.

SONUÇ

Bu makalede şiir çevirisi ekseninde Cumhuriyet dönemin çeviri hareketinin kilometre taşlarından olan üç dergi – Tercüme, Yazko Çeviri, Metis Çeviri- incelendi ve özellikle bu dergilerin çeviri eleştirisi çalışma alanına yaptıkları katkılar irdelendi. Gerek erken Cumhuriyet döneminde belirli bir misyonla yayın hayatına atılan Tercüme dergisi, gerekse 1980 sonrası dönemde çıkan Yazko Çeviri ve Metis Çeviri dergileri çeviri eleştirisi bağlamında birçok yazı yayınlamış, çeviri normlarının oluşmasına sınırlı da olsa katkıda bulunmuşlardır.

Katkının sınırlılığının nedenleri olarak (i) çeviri eleştirisinin aydınlar arasında bir beğenmeme ifadesi olarak algılanması, (ii) çevirmene aynı anda hem kaynak metne sadık kalıp hem de erek metinde harikalar yaratma misyonunu yükleyerek omnipresent bir süper kahraman yaratılması, (iii) çevirmenlerin üzerine yaslanacağı genel kabul görmüş çeviri normlarının bir türlü oluşturulamaması, (iv) çevirmenlerin aynı metnin bazı yerlerinde kaynak metne sadık kalıp, bazı yerlerinde ise erek dilde estetik bir düzlem oluşturma amacına yönelik olarak yeniden yaratım yapmaları ve bu durumun "Ne İsa'ya ne Musa'ya yaranabilme" sonucunu doğurması olarak sayılabilir.

Günümüzde ise Bengi Öner (1993), Parker (1988), Karantay (2008) gibi belirli bir bilinç düzeyiyle yapılan çalışmalar neticesinde, öznel yargılara hapsolmuş bir kusur arama etkinliği olan çeviri eleştirisi, giderek nesnel ölçütlere yaslanan, hem çeviri sonucu ortaya çıkan ürünü hem de çeviri sürecini dikkate alan bir anlayışa doğru evrilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akerson Erkman, F. (1988). Korkulu rüyamız: Dilbilgisi. *Metis Çeviri*, 3, 30-35.
- Aktürel, T. (1991). Şiir dönüştürümü. *Metis Çeviri*, 13, 22-25.
- Akyol, G. (2008). *Türkiye’de 1980-2000 yılları arasında çeviri dergileri üzerinden çeviri eleştirisine bakış*. Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi.
- Anamur, H. (1998). Özgün bir yazınsal çeviri eleştirisi önerisi: beş düzeyli nesnel çeviri eleştirisi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mütercim – Tercümanlık Bölümü, Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, 8, 1 – 13.
- Ataç, N. (1941). Tercümeyle dair. *Tercüme* 1(6), 505-507.
- Ataç, N. (1944). Sohbet: Tercüme üzerine. *Ulus*, 14 Ağustos 1944.
- Ayav, Ö., S. Dolanoğlu, M. Gürsoy, B. İktüren, T. Kurultay. (1992). Sayısal verilerle Türkiye’de çeviri dergileri. *Metis Çeviri*, 20-21, 135-147.
- Barnstone, W. (1991). Şiir çevirisinde tercihler (çev. Gülşat Aygen). *Metis Çeviri*, 13, 96-99.
- Bengi Öner, I. (1993). Çeviri eleştirisi bağlamında eleştirel bilincin oluşması ve eleştiri, üst – eleştiri, çeviribilim ilişkileri. *Dilbilim Araştırmaları*, 1993, 25-50.
- Bengi Öner, I. (1999). (Öz-) sorgulamalar hata avcılığı: Yazın çevirisiyle neden uğraşmalı? Nasıl uğraşmalı? *Çeviri bir süreçtir? Ya çeviribilim?* içinde. ss. 137-149. Sel Yayıncılık.
- Berk, İ. (1978). Çeviri sorunları üzerine. *Türk Dili* 38, 71-75.
- Berk, Ö. (2014). *Translation and westernization in Turkey from the 1840s to the 1980s*. Ege Yayınları.
- Bogenç Demirel, E., & H. Yılmaz. (1998). Tercüme dergisinde çeviri eleştirisi. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi* 8, 93 – 105.
- Çapan, C. (1991). Cevat Çapan’la şiir çevirisi üzerine röportaj. *Metis Çeviri*, 13, 11-16.
- Doltaş, D. (1988). Yazın çevirisine farklı bir bakış: esnek aktarımın sınırları. *Metis Çeviri*, 2, 134-143.
- Ece, A. (2008). Çeviri eleştirisinde yaklaşımlar. (Haz. Mehmet Rifat). *Çeviri seçkisi I* içinde. Sel Yayıncılık.
- Even-Zohar, I. (1978). The position of translated literature within the literary polysystem. (Haz. S. Holmes, J. Lambert, R. van den Broeck). *Literature and Translation: New Perspectives in Literary Studies* içinde. ss. 117-127. Acco.
- Fuat, M. (1987). Mehmet Fuat’la söyleşi. (Haz. Müge Gürsoy ve Levent Mollamustafaoğlu). *Metis Çeviri*, 1, 11-21.
- Göktaş, N. (2005). *Türk çeviri tarihinde Tercüme Dergisi ve Metis Çeviri Dergisi’nin yeri*. Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi.
- Gürsel, N. (1978). Şiir çevirisinde yöntem. *Türk Dili*, 38, 155-158.
- Haas, W. (1981). Çeviri kuramı. (Çev. Ahmet Kocaman). *Yazko Çeviri*, 1, 157-172.
- Haleva, B. (2012). Şiir çevirisine kuramsal ve uygulamalı yaklaşımlar. *Dilbilim*, 15, 287-298.
- Hızır, N. (1941). Tercüme tenkidlerine dair. *Tercüme*, 20, 177-178.

- Holmes, J. S. (1972). The name and nature of translation studies. *Translated*, 2, 67-80.
- İleri, S. (1982). Atilla İlhan'la çeviri üzerine. *Yazko Çeviri*, 2, 106-109.
- Jacobson, R. (1959). *On Linguistic Aspects of Translation, The Translation Studies Reader*. L. Venuti (Ed.). New York: Routledge. 126-131.
- Karadağ, A. B. (2015). The contribution of the novels translated into Ottoman Turkish between the Ottoman Tanzimat period and the alphabet reform to the Ottoman/Turkish cultural heritage: an overview of the prefaces with a focus on national morals and customs. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 2, 113-128.
- Karantay, S. (1987). Çeviri eleştirisi: sorunlar, ilkeler, uygulamalar. *Metis Çeviri*, 1, 48-56.
- Karantay, S. (1993). Çeviri eleştirisinin bilimsel konumu üzerine eleştirel görüşler ve bir model önerisi. *Dilbilim Araştırmaları*, 1993, 19-24.
- Karantay, S. (2008). Tercüme bürosu: normlar ve işlevler. (Haz. Mehmet Rifat). *Çeviri Seçkisi 1* içinde. ss.48-53. Sel Yayıncılık.
- Köni, Y. K. (1944). Tercüme üzerine. *Tercüme Dergisi*, 5, 157.
- Kuntay, M. C. (1944). Tercüme merhalesinde resmi ve hususi adımlar. *Tercüme Dergisi*, 5, 53-60.
- Özdilek, H. (2013). *Tercüme dergisi ve Türkiye'deki çeviri eleştirisi serüvenine katkıları*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Paker, S. (1983). Çeviride yanlış/doğru sorunu ve şiir çevirisinin değerlendirilmesi. *Yazko Çeviri*, 13, 131-139.
- Paz, O. (1981). Söz sanatı ve söze bağlılık açısından çeviri. (Çev. Ahmet Cemal). *Yazko Çeviri*, 1, 163-197.
- Popoviç, A. (1981). Çeviri çözümlemesinde 'deyiş kaydırma' kavramı. (Çev. Yurdanur Salman). *Yazko Çeviri*, 1, 156-162.
- Toury, G. (1995). *The nature and role of norms in translation: Descriptive translation studies and beyond*, 53-70. John Benjamins.
- Yücel, H. A. (1961). Tercüme cenneti. *Tercüme Dergisi*, 15, 75-76.